

NAAR EEN EDUCATIEF CENTRUM "De Muur van Mussert"

In een educatief centrum dat gelieerd is aan de Muur van Mussert op de Goudsberg te Lunteren zou het verhaal van de geschiedenis van de NSB (de Nationaal-Socialistische Beweging) om twee redenen verteld moeten worden. De NSB was een serieuze poging om de Nederlandse parlementaire democratie aan te vallen en omver te werpen; en de NSB besloot om dat doel te verwezenlijken tot collaboratie: intensieve samenwerking met en steun aan een vreemde mogendheid die dezelfde doelstelling had.

Het is verstandig om de geschiedenis van de NSB te zien in een bredere, Europese context. Vanaf de jaren twintig ontbrandde in Europa een strijd om de hegemonie tussen drie tegengestelde politieke systemen: het communisme, het fascisme en de parlementaire democratie. Die strijd verliep in alle landen anders. Na de geslaagde revolutie van Lenin in de Sovjet-Unie werd het communisme een factor van belang en tegelijk voor velen in de rest van Europa een aantrekkelijk alternatief voor de jonge, zwakke democratieën. In Italië deed de fascistische beweging van Benito Mussolini in de jaren twintig een geslaagde greep naar de macht. Toen in de dertiger jaren Adolf Hitler dat met zijn Duitse fascisme-variant evenaarde, leek dat systeem ook voor aanhangers in andere landen een begerenswaardige optie.

In dat krachtenspel opereerde de NSB in Nederland, waar de parlementaire democratie door velen als een traag en weinig dynamisch bestuursstelsel werd gezien.

De beginfase

Anton Mussert en Kees van Geelkerken, twee hoge ambtenaren van de provincie Utrecht, richtten op 11 december 1931 de NSB op, in een zaaltje op het Utrechtse Domplein. Na een marginaal begin kreeg de beweging de wind mee na de machtsovername van Hitler in Duitsland in januari 1933. De partij, die fascistische uitgangspunten koos en het leidersbeginsel centraal stelde, begon zo sterk te groeien dat de regerende partijen tegenmaatregelen bedachten. Dat waren er vooral twee: ambtenaren mochten geen lid zijn van de partij die zich als anti-democratisch manifesteerde, en er kwam een verbod op geüniformeerde optochten. Mussert en Van Geelkerken namen ontslag als ambtenaar en werkten uitsluitend aan de uitbouw van de NSB. Hun strategie was de parlementaire democratie van binnenuit aan te vallen: door zelf via het kiessysteem zoveel mogelijk macht te verwerven, precies zoals Hitler dat in Duitsland had gedaan. Bij de eerste verkiezingen waar de NSB aan meedeed, voor de provinciale staten in 1935, haalde de partij rond de 8%, wat in de verhoudingen van destijds wel als een aardverschuiving werd gezien. Het was tevens het hoogtepunt van de beweging, die dat percentage daarna nooit meer haalde. De andere partijen negeerden de NSB zoveel mogelijk, en meden elke samenwerking.

Terugloop

De NSB slaagde erin de ontevredenheid in het land, die ontstond door de scherpe en hardnekkige internationale crisis, uit te buiten, de partij groeide naar een voorlopige top van meer dan 50.000 leden. Maar de groei sloeg om in een aanzienlijk ledenverlies, vooral nadat de katholieke kerk en later de gereformeerde kerk hun leden het lidmaatschap van de NSB hadden verboden. Langzamerhand radicaliseerde de NSB. Vanaf ongeveer 1937 begon de partij antisemitische trekken te vertonen en zich steeds intensiever te oriënteren op de Duitse 'zusterpartij', de NSDAP. Mussert bekende kleur door in een Amerikaanse krant te verklaren dat hij een eventuele inval van Duitsland in Nederland met gekruiste armen zou afwachten.

De oorlog

Toen die inval er op 10 mei 1940 inderdaad kwam werd de collaboratie van de NSB compleet. Mussert hoopte minister-president van Nederland te worden in een groot Duits rijk. Zijn partij kon zich door een gulle bijdrage uit de staatskas (300.000 gulden per maand) snel ontwikkelen, en groeide naar 100.000 leden. Eind 1941 werden alle politieke bewegingen verboden behalve de NSB. Van daadwerkelijke invloed voor de NSB kwam niet veel terecht. De bezetter gebruikte de NSB in feite als een soort reservoir voor noodzakelijke hulpkrachten. De jonge jongens die dienst namen in de Waffen SS om de strijd tegen de Sovjet-Unie te voeren waren vooral zonen van NSB-ers. De partij leverde (meestal zeer onbekwame) burgemeesters en politie-commissarissen.

Ook degenen die het vuile werk deden in de jacht op joden en verzetsmensen recruteerden de Duitsers onder NSB'ers – individuele leden van de NSB werden de belangrijkste helpers van het Duitse terreurapparaat dat de bezettingstijd voor velen ondraaglijk zwaar maakte. Daarbij radicaliseerde de NSB steeds verder, zonder dat Mussert uit Duitse handen de regeringsmacht kreeg waar hij zo naar verlangde.

Daardoor werd Mussert, in eigen kring en ook daarbuiten, steeds meer bespot en kreeg hij het imago van een spartelende loser. Modern onderzoek wijst echter uit dat hij onveranderd in het fascisme geloofde, een trouwe vazal van Hitler bleef en zich daarnaast op grote schaal verrijkte.

De nasleep

Na de Duitse capitulatie in mei 1945 (en in de zuidelijke provincies al in 1944) kwam er een jacht op NSB'ers op gang. Er werden er vele tienduizenden geïnterneerd, meer zelfs dan de partij leden had gehad. Hun werd in het kader van de Bijzondere Rechtspleging steunverlening aan de vijand ten laste gelegd. Ongeveer 50.000 mensen werden berecht door speciale tribunalen; de circa 16.000 mensen die verdacht werden van zware collaboratie en oorlogsmisdaden kwamen voor Bijzondere Gerechtshoven. Mussert en propagandist Max Blokzijl kregen als eersten de doodstraf. In 1950 waren al die tienduizenden processen afgerond. Wat bleef was een langdurige rancune van de meeste Nederlanders tegen de landverraders van de NSB:

nog altijd is "NSB-er" zo ongeveer het ergste scheldwoord dat de Nederlandse taal kent. En wat ook bleef was een diepe wrok van de meeste NSB'ers tegen de samenleving die hen langdurig had laten opsluiten en hen daarna nog heel lang uitsloot.

Het materiaal

Er is een zee aan materiaal beschikbaar om het verhaal van de NSB op een aantrekkelijke manier te presenteren. Daarbij valt te denken aan vier elementen: 1) het vertellen van persoonlijke verhalen van NSB'ers; 2) het gebruik van audio-visueel materiaal; 3) het gebruik van goed gekozen documenten; 4) het gebruik van authentieke voorwerpen.

Een concept

Voor het realiseren van een educatief centrum in en rond het rijksmonument "De Muur van Mussert" moet nog veel werk worden verzet. Als eerste is nodig dat het verval wordt gestopt. Dit kan het beste bereikt worden via een zogeheten cascorestauratie, waarbij het monument wordt teruggebracht in de oorspronkelijke staat. Dit is de eerste fase. In de tweede fase moet een educatief programma worden samengesteld, gebruikmakend van het in de vorige alinea genoemde materiaal. Parallel daaraan moeten de voorzieningen gerealiseerd worden die het mogelijk maken het programma uit te voeren. Dit betreft vooral zaken als ontvangstruimte en sanitaire voorzieningen. In feite bouwkundige zaken, vormgegeven aan de hand van een programma van eisen zoals dat voortvloeit uit het educatieve pakket annex bijbehorende programma.

Tot slot

Dit is uiteraard een begin, een zeer beknopte leidraad voor een permanente educatieve presentatie, die, zoals in de aanhef uiteengezet, de twee elementen bevat die we centraal willen stellen. Het verhaal van de NSB als aanvaller van het parlementaire systeem en van de NSB als collaborerende organisatie. Die twee elementen zijn de dragers van het educatief centrum dat aan de Muur van Mussert eigentijdse relevantie verleent.